

КО УПРАВЉА ИСТОЧНОМ ЕВРОПОМ, УПРАВЉА СВЕТОМ – ДА ЛИ ЈЕ ГЕОПОЛИТИКА ОБЈАШЊЕЊЕ РАТА У УКРАЈИНИ?

Мирјана С. Докмановић¹

Достављен: 08. 11. 2023.

Језик рада: Српски

Кориговано: 06. 02. и 02. 03. 2023.

Тип рада: Прегледни рад

Прихваћен: 14. 03. 2024.

DOI број: 10.5937/vojdela2401056D

Циљ овог чланка је да испита применљивост класичне геополитике ради интерпретирања ширег контекста рата у Украјини. Ауторка аргументује да класични геополитички приступ има мањкавости у објашњавању тренутног рата у Украјини, с обзиром на то да територија, простор и географија више нису довољни за разумевање и објашњавање сложених међународних односа у данашњем глобализованом свету. Интервенционистичка политика САД, као главне покретачке силе атлантицизма, несумњиво има кључну улогу у креирању ситуације у Украјини, али шира слика указује на присуство и утицај корпоративних и финансијских недржавних актера који остварују корист од снажења војноиндустријског комплекса. Ауторка закључује да критичка геополитика, у односу на класичну геополитику, омогућује дубљу анализу геополитичких тенденција, јер уважава чињеницу да државе нису једини геополитички актери. Индикације указују да рат у Украјини заправо воде западне политичке, економске, војне и финансијске елите против Русије као део стратегије одржавања глобалне моћи и спречавања успона мултиполарног света.

Кључне речи: *хладни рат, класична геополитика, критичка геополитика, интервенционистичка политика, Макиндер, НАТО, Русија, Украјина, Сједињене Америчке Државе, униполарност.*

¹ Институт друштвених наука, Београд, Република Србија, mirjana.dok@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1070-3514>.

Увод

Постоји општеприхваћено мишљење да је свет, 24. фебруара 2022. године, почетком рата у Украјини, ушао у нову еру. Од тада, рат се драматично заоштрио; хиљаде људи је изгубило живот на обе стране, земљиште, градови и инфраструктура су уништени, а милиони Украјинаца су побегли у иностранство. Сукоб је изазвао страх од незапамћеног уништења са глобалним последицама.

За сада, многи аутори дискутују о овом горућем питању и из геополитичке перспективе, покушавајући да испитају његове узроке и последице и да предвиде тенденције. Циљ овог чланка је да испита применљивост класичне геополитике ради интерпретирања контекста рата у Украјини. Полазну основу представља геополитичка теорија Х.Ј. Мекиндера (H.J. Mackinder), сажета у изреци „ко влада источном Европом, влада Хартлендом”, а тиме и целим светом (Mackinder 1904). Главно питање истраживања усредсређено је на релевантност кључних геополитичких области, Римленда и Хартленда (Rimland and Heartland) (Mackinder, 1904; Mahan, 1890; Spykman, 1942), приликом обликовања политике САД према Руској Федерацији и ради одржавања доминантног положаја САД као глобалне суперсиле. Овај чланак је заснован на класичној геополитичкој теорији. Примењени методи су анализа садржаја, анализа дискурса, синтеза, индукција и дедукција. Приликом прикупљања података, ауторка је користила примарне изворе, попут званичних докумената, изјава државника, саопштања за медије и садржаје са веб страница ЕУ, Русије и САД, као и других влада и државних органа.

Први део чланка пружа кратак преглед главних геополитичких теорија како би се успоставио контекст за анализу, у другом је представљен преглед литературе, а трећи део чланка износи налазе о питању истраживања о узајамној повезаности класичне геополитике и спољне политике САД у односу на рат у Украјини и на Русију. Примењени методи су анализа садржаја, анализа дискурса, синтеза, индукција и дедукција.

Контекст

Геополитичка анализа коришћена у овом чланку заснована је на Мекиндеровој теорији о Хартленду и Римленду, а његов појам контроле над источном Европом био је кључан за контролу над светом (Mackinder, 1904). Централни део Евроазије, Хартленд, од суштинског је значаја, што сугерише да би геополитички актер који доминира Хартлендом поседовао неопходан економски и геополитички потенцијал да контролише читаву планету. Стога, остваривање доминације над Хартлендом постао је највиши стратешки циљ сваке државе која има аспирације ка стицању глобалне доминације.

До Првог светског рата овај регион је био територија Руског царства (касније Совјетског Савеза, а након распада, територија Руске Федерације, Казахстана, Узбекистана, Азербејџана и дела Туркменије), а Римленд је био простор који је

обухватао Немачку, Аустроугарско царство, Отоманско царство, Индију и Кину, док је такозвани Рубни полумесец обухватао Велику Британију, САД, Канаду, Јужну Африку и Јапан. Ове потоње државе истовремено су поморске и трговачке земље и фундаментално се разликују од земаља на копну.

Мекиндер је, такође, напоменуо да геостратешке и геополитичке политике англосаксонских земаља треба да буду формулисане тако да изазивају Русију, јер она заузима „кључну област историје”. Највећи изазов за англосаксонске земље било је могуће приближавање Русије и Немачке, будући да би се тиме пробио „унутрашњи круг” и пореметила равнотежа моћи. Мекиндер је сматрао Чехословачку, Југославију и Финску деловима „унутрашњег круга”, дакле земљама које треба да буду под контролом. На Мекиндеров концепт ослањао се Спајкман (Spykman), али је његов геополитички модел сугерисао да је Римленд био кључ за доминацију светом (Spykman, 1942).

Уочивши сукобљене интересе ове две групе царстава, Алфред Махан (Alfred Mahan) их је назвао поморском силом или атлантском таласократијом, и копненом силом, односно телуократијом. Махан је тврдио да је „контрола поморске трговине кључ за контролу над светом” и да је Русија, тежећи уласку у „светски океан”, главна претња англосаксонској доминацији (Mahan, 1890). Стога, он је предложио примену такозване „стратегije анаконде” како би се осигурала дугорочна изолација Хартленда и контрола Римленда.

Насупрот класичној геополитици, која наглашава географију као изузетно важан елемент у концептуализацији спољне политике, критичка геополитика настоји да то превазиђе и да критички истражи имплицитне геополитичке тенденције и аргументе који стоје иза доношења спољнополитичких одлука. Она разматра капацитет разних других актера да утичу на продукцију геополитичког дискурса, и приступа геополитици „не као неутралном разматрању датих 'географских' чињеница, већ као дубоко идеолошком и политизованом облику анализе” (Kuus, 2017). Критичка геополитика заговара да „просторност није ограничена на територијалност” и да „државе нису само геополитички актери” (Kuus, 2017).

Фетвајс (Fettweis) сматра да је током 2000-их геополитика постала ирелевантна јер су сукоби основна карактеристика свих геополитичких анализа, али „размера ратова је у опадању већ деценију” (Fettweis 2015: 239). Нажалост, реалност 2020-их одбацује његово запажање да „према свим разумним мерилима, свет проживљава златно доба мира и безбедности”, тако да је геополитички приступ и даље популаран приликом објашњавања конфликта и других феномена у међународној ацени (Fettweis, 2015: 239).

Преглед литературе

Преглед литературе о кризи у Украјини указује на све већи број чланака који је анализирају из геополитичке перспективе. Многи аутори сматрају да се узрок налази у сукобима супротстављених геополитичких интереса атлантских поморских царстава и Русије који трају на територији Украјине још од краја хладног

рата (Götz, 2014; Delibašić et al., 2017: 15; Matsaberidze, 2015; Moga & Alexeev, 2013; Müllerson, 2014; Proroković, 2022; Ruzhin, 2022; Sempa, 1989; Todorović & Kalinović, 2022).

Скот и Алснет (Scott and Alcenat) тврде да је теорија Хартленда, било да је потврђена директно или у начелу, од суштинског значаја за разумевање спољнополитичких односа у савременој централној Азији, па се исти закључак може донети и за односе САД према Украјини (Scott & Alcenat, 2008: 26). Слично томе, Ружин (Ruzhin), Тодоровић и Калиновић објашњавају да концепти западних геополитичара, садржани у радовима Мекиндера и Спајкмана, нуде објашњење амбиција и стратешких циљева англосаксонских геополитичара који се нису променили још од 19. века (Ruzhin, 2022; Todorović & Kalinović, 2022). Мекиндерова теорија објашњава суштину кризе у Украјини и оријентацију спољне политике САД ка проширењу НАТО-а на исток (Delibašić et al., 2017: 15).

Чаудери и Хел Кафи (Chowdhury and Hel Kafi, 2015) у својој студији дошли су до закључка да је литература у вези са САД и Русијом показатељ значаја теорије Хартленда. Тако, овај геополитички концепт још увек утиче на спољнополитички став САД и Русије у централној Азији који има за циљ успостављање контроле над природним ресурсима и приступ тржишту.

Милерсон (Müllerson) сматра да операција НАТО-а на Косову 1999. године, инвазија на Ирак 2003. године, рат између Грузије и Русије 2008. године, политика под слоганом „све су могућности отворене“, и садашња трагедија у Украјини показују да се међународно право и морал углавном користе као покриће у геополитичкој борби (Müllerson, 2014: 133). Гоц (Götz), такође, сугерише једно геополитичко објашњење политике Русије према Украјини у којем се истичу три фактора: „географски положај Украјине; повећан активизам ЕУ у источној Европи; и нова прозападна оријентација Кијева“ (Götz, 2015). Анализирајући напад Русије на Украјину, Гоц и Стаун (Staun) наводе да „званичници у Кремљу виде удаљавање Кијева ка западу као главну претњу безбедносним интересима Русије и њеним статусним аспирацијама“ (Götz & Staun, 2022). Напомињући да Русија сматра Украјину својом легитимном сфером утицаја, Мацаберидзе (Matsaberidze) наглашава да је војна акција Русије у Украјини, 2014. године, била одговор на благу силу коју је Запад применио у циљу стварања тампон-зоне у облику замрзнутог конфликта (Matsaberidze, 2015). Супротно томе, Студцинска (Studzińska) објашњава руску спољну политику њеним империјалним аспирацијама и покушајима да поново изгради своју сферу утицаја и поврати своје границе на оне из времена хладног рата (Studzińska, 2015).

Користећи традиционалне геополитичке теорије да објасни исход хладног рата, Семпа (Sempa) закључује да „борба између западних и совјетских савезника одговара геополитичком обрасцу који се изнова јавља а то је борба између копнених сила и поморских сила“, иако ту постоји и дубока идеолошка компонента (Sempa, 1989). Он такође тврди да се након колапса совјетског царства, САД понашају као наследник британског царства и организовале су, финансирале и водиле велику коалицију против Русије у походу ка остваривању доминације (Sempa, 1989). Пророковић тврди да је рат у Украјини заправо „суочавање између САД и Русије као геополитичких субјеката, са дијаметрално супротставље-

ним геополитичким концептима”; САД учествују у овом конфликту користећи НАТО и подстичући ширење овог војног савеза на источну Европу и дуж граница Русије, „стављајући Русију у дефанзиван положај” (Proroković, 2022: 754-755). Слично томе, Делибашић, Талијан и Јевтић тврде да је очигледно да овим ратом руководе велике силе, аспирације САД ка супремацији и њихови геостратешки императиви, као што је то објаснио Збигњев Бжежински (Zbigniew Brzezinski) у свом концепту Велике шаховске табле (Delibašić et al., 2017: 28).

Трапара (Тарага) закључује да се та „одговорност за ову нову ситуацију може наћи на обе стране (у њиховим доминантним ревизионистичким спољнополитичким идејама), као и у утицају систематских фактора (дистрибуције моћи и геополитичког положаја), али и у улози Украјине” (Тарага, 2022: 529). Насупрот томе, Пејић тврди да „ограничавање као стратегија утемељена на класичној геополитици не може бити у потпуности примењена у данашњем мултиполарном свету” зато што је тешко спровести изолацију и задржати утицај растућих глобалних сила попут Кине и Индије, поред Русије (Пејић, 2018: 1402). Гинеилиољу (Güneylioğlu) сматра да „двоструко ограничавање Русије и Кине представља неизбежан избор за САД како би осигурале своју превласт у свету а рат у Украјини би могао допринети успеху те стратегије” (Güneylioğlu, 2022: 85).

Процењујући тренутну ситуацију из шире перспективе, Степниевски (Stępniewski) наглашава „чињеницу да Украјина игра значајну улогу у политици Русије, чији су положај, потенцијал и геополитичка локација кључни за равнотежу моћи и у источној Европи и Европи” (Stępniewski, 2022: 7). Њухови односи су „екстремно комплексни, изграђени на заједничкој историји, религији, језику и култури, тако да не би требало да се мере по западним стандардима” (Stępniewski, 2022: 7).

Став САД према кризи у Украјини

Из геополитичке перспективе, предност поморске силе карактерише суштинску безбедности САД, њихову моћ и богатство који су заштићени удаљеношћу и изолованостју. Као што је описано у претходном одељку, многи аутори се слажу да је спољна политика САД обликована њиховим геополитичким интересима. Русија је традиционално била хегемон Хартленда, а тиме и ривал САД. Стратегија ограничавања, онако како ју је формулисао њен творац Џорџ Кенан (George Kennan), чинила је основну стратегију САД током хладног рата. Она је изграђена на Мекиндеровим идејама о контролисању Римленда и онемогућавању Совјетском Савезу да приступи топлим морима.

Историја НАТО-а и његових интервенција указује да он служи као испружена и наоружана рука САД у спровођењу њихове спољне политике и остваривању интереса ван земље. На пример, иако су операција „Намерна сила” 1995. године (против Босне и Херцеговине коју су држали Срби 1995. године), и операција „Здружена сила” (против Србије 1999. године) званично биле операције НАТО-а, водила их је и њима доминирала Америка (Mérand, 2020: 175). Меранд (2020) документује да је то био случај и у многим војним интервенцијама САД.

Током хладног рата НАТО је служио као противтежа Варшавском пакту. Међутим, његов распад није довео до расформирања западног војног савеза као што су многи очекивали, а посебно совјетски лидери. Документи са којих је Архив националне безбедности САД скинуо ознаку тајности пружају историјски контекст политике САД према Европи, као и функције НАТО-а. У оквиру тренутне дебате о присуству трупа САД у западној Европи и улози НАТО-а током хладног рата, секретар одбране САД Макнамара (McNamara) описао је разлоге за избегавање сваког споразума између Немачке и Совјетског Савеза (National Security Archive, 2018). Документ који је 1992. године процурео из Пентагона показује да је након распада Совјетског Савеза, 1991. године, „први циљ САД био да спрече поновно јављање ривала који представља претњу на територији бившег Совјетског Савеза (...) Наша стратегија се мора фокусирати на спречавање појаве било каквог потенцијалног будућег глобалног конкурента” (Olcott according to Scott & Alcenat, 2008: 2).

Документи Архива националне безбедности САД показују „безбедносне гаранције да се НАТО неће ширити, које су совјетским лидерима дали Бејкер, Буш, Геншер, Кол, Гејтс, Митеран, Тачер, Хурд, Мејџор и Ворнер (Baker, Bush, Genscher, Kohl, Gates, Mitterrand, Thatcher, Hurd, Major, and Woerner)” (National Security Archive, 2017). Током самита на Малти, одржаног у децембру 1989. године, председник Буш (Bush) уверавао је руског председника Горбачова (Горбачёв) да „САД не би никада искористиле револуције у источној Европи да нашкоде совјетским интересима” (National Security Archive, 1990). Документи доказују да је чувена гаранција „ни један центиметар ка истоку”, коју је државни секретар САД Џејмс Бејкер (James Baker) дао у вези са експанзијом НАТО-а током свог састанка са совјетским лидером Михаилом Горбачовом, 9. фебруара 1990. године, била „једна у низу гаранција за безбедност Совјетског Савеза које су западни лидери дали совјетским званичницима у процесу уједињења Немачке 1990. године, а затим и током 1991. године” (National Security Archive, 1990). Током 1994. године, председник Клинтон (Clinton) и даље је уверавао председника Јељцина (Ељцин) да ће „свако проширење НАТО-а бити споро, без изненађења, градећи Европу која је инклузивна а не ексклузивна, и да ће то бити учињено у 'партнерству' са Русијом.” (National Security Archive, 2021).

Обећања западних лидера су се ускоро показала лажним. НАТО се није распао већ се проширио дуж руских граница. Неколико нових рунди проширења (1999, 2004, 2009, 2017. и 2020. године) обухватило је све централне и источно-европске земље, као и земље настале на територији бивше Југославије (осим Босне и Херцеговине и Србије). Званично, НАТО је пронашао нови разлог за своје постојање, попут тероризма, пружања помоћи у отклањању последица катастрофа и еколошких ризика (НАТО, 2023а). У стварности, „НАТО је и даље моћно оружје САД које оне користе за спровођење својих економских, политичких и геополитичких циљева, као и у својим напорима да у 21. веку задрже свој доминантни положај на глобалном нивоу (Jevtić et al., 2018: 34). Ти циљеви укључују и спутавање Русије како би јој се онемогућило да поврати своју моћ, јер би то разорило геополитичку визију САД да контролише Евроазију (Jevtić et al., 2018: 29).

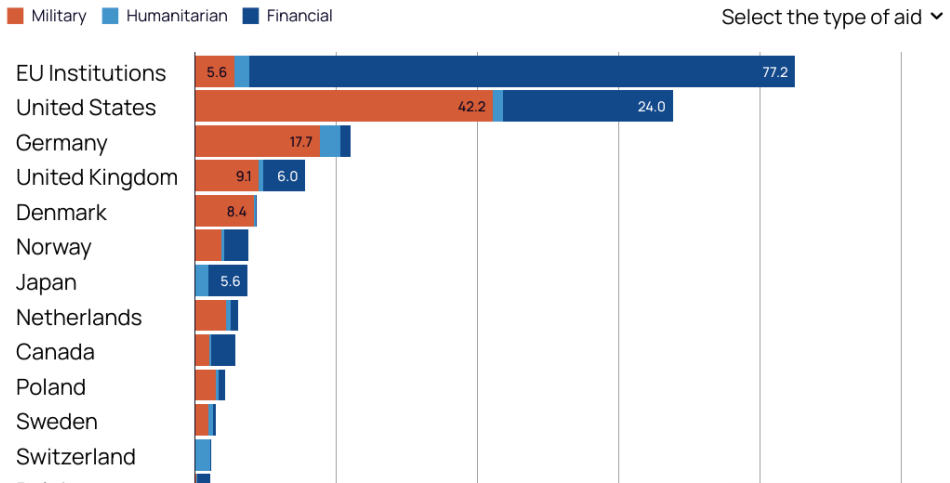
Одлука лидера НАТО-а, донета на самиту у Букурешту 2008. године да Украјина убрзо постане његова чланица подстакла је Русију да уложи напоре у заштиту своје безбедности од потенцијалне претње. На Минхенској безбедносној конференцији, одржаној 2007. године, председник Путин је тражио образложење за постављање војне инфраструктуре на граници са Русијом током експанзије НАТО-а (Munich Security Conference, 2007). Објава потпредседника Хариса (Harris), дата на Минхенској безбедносној конференцији 19. фебруара 2022. године, „да ће САД додатно ојачати наше НАТО савезнице на источном крилу” послужила је Русији да оправда свој војни улазак у Украјину ради заштите руске мањине у Доњецуку и Луганску у источној Украјини (The White House, 2022a). НАТО је одговорио „незапамћеним нивоом подршке” Украјини базиране на свеобухватном пакету широког спектра који укључује моменталну, краткорочну војну помоћ, командовање, контролу и комуникације, као и структуре која ће подстаћи дугорочну подршку НАТО-а (NATO, 2023b). Осим тога, НАТО је одмах проширио своје чланство на Финску (у априлу 2023. године) и Шведску (у марту 2024. године).

На Самиту у Виљнусу, одржаном 2023. године, савезнице су се договориле да додатно развију програм подршке и да се настави са транзицијом Украјине ка пуној интероперабилности са НАТО-ом (NATO 2023c). У одговор на исход Самита, руски званичници су изјавили да су Вашингтон и његови савезници лицемерно оптужили Москву за подривање безбедности НАТО-а и безбедности енергије и хране, истовремено повећавајући своје војно присуство близу руске границе (The Russian Ministry of Foreign Affairs, 2023). Узимајући у обзир претње и изазове њеној безбедности и интересима, Русија је напоменула да ће „употребити сва расположива средства и методе да пружи моменталан и одговарајући одговор на њих” (The Russian Ministry of Foreign Affairs, 2023). Русија је оптужила покушаје НАТО-а да искористи Повељу УН да камуфлира своје агресивне аспирације и активности под вођством САД које одбијају да прихвате уздизање мултиполарног света.

Најскорији низ догађаја из 2023. и 2024. године показује да САД немају никакву намеру да промене своје војне и политичке циљеве у погледу Украјине и Русије и да се преусмере на мировне преговоре. У својој изјави поводом годишњице рата у Украјини, председник САД Бајден (Biden) потврдио је снажно уплитање САД у овај сукоб (The White House, 2023a; The White House, 2023b). Према проценама, 20 000 војника САД је мобилисано у Европу за подршку НАТО-у, тако да са тим додатним размештањем САД има око 100 000 војних припадника у Европи (Congressional Research Service, 2023: 50). Мере обухватају борбу против „руског оружја за ширење дезинформација” што укључује посебну веб страницу и налог на Твитеру Стејт департамента САД који имају за циљ да пласирају „истину” о активностима и намерама Русије (US Department of State, 2023). Извештај института Кил о праћењу пружања подршке Украјини (Trebesh et al., 2023) показује, исказано у милијардама евра, да су до 15. јануара 2024. године САД пружиле далеко највећу војну помоћ (42,2 милијарде евра) испред Немачке (17,7 милијарди евра), Уједињеног Краљевства (9,1 милијарда евра), Данске (8,4 милијарди евра) и Холандије (4,4 милијарде евра) (слика 1).

Слика1.

Државна помоћ Украјини: тип помоћи, у милијардама евра. Обавезана средства од 24. јануара 2022. до 15. јануара 2024. Подаци о 42 донатора.

Извор: Trebesch et al., The Ukraine Support Tracker, *Kiel Working Paper*, 2023.

Значај класичне геополитике

Преглед литературе о политици САД у контексту кризе у Украјини указује на то да већина аутора потврђује релевантност области Римленда и Хартленда из класичне геополитике. Већина геополитичких анализа фокусира се на кључне државе запада, а посебно на САД „будући да је њихова спољна политика, ученост и популарна култура одувек била хегемонистичка у погледу вођења геополитике” (Kuus, 2017). Сједињене Америчке Државе, као главна сила атлантицизма, имају доминантан положај и у НАТО-у и у ЕУ; њихова политика има за циљ контролисање европских држава Римленда како би се оне ускладиле са њиховим геополитичким интересима. Мапа земаља које достављају оружје Украјини поклапа се са Махановом таласократијом. Њихов одговор на рат (санкције против Русије, суспендовање дијалога, војна помоћ, испорука наоружања, финансијска помоћ, цензура руских извора информација, промптно ширење НАТО-а, итд.) далеко је од трагања за мирним решењем. Штавише, чини се да су њихове политике усаглашене много пре руске агресије.

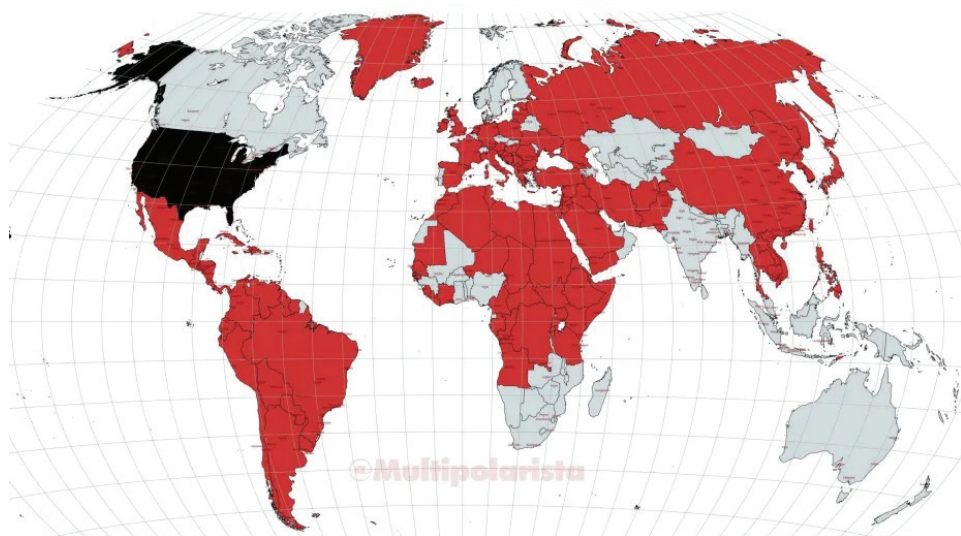
Огромна војна помоћ која је испоручена Украјини није допринела помирењу већ продужетку и ескалацији рата, што је резултирало уништењем Украјине,

њених градова, инфраструктуре и становништва. Уместо заустављања процеса приступања Украјине НАТО-у и уверавања Русије да то савезништво нема за циљ да прети руској безбедности, САД додају уље на ватру убрзавајући процес приступања других суседних земаља Русије. Показује се да је рат у Украјини заправо рат који САД воде против Русије, док су Украјина и остала источноевропска друштва пиони у овој смртоносној шаховској партији. Овакав закључак се изводи на основу анализе интереса које поједине земље имају од ове кризе. Очигледно, то није Украјина која је имала значајне користи од економске сарадње са Русијом. Такође, није у интересу других земаља источне, централне и југоисточне Европе, које имају огромну корист од трговине и економске сарадње са Русијом, Такође, не одговара ни Немачкој ни другим западно-европским земљама чије су привреде цветале снабдевајући се руским енергентима. Напротив, ове земље су искусиле негативне последице раскидања економских веза са Русијом.

Ова ситуација једино одговара интересима САД, петог највећег извозника нафте у 2021. години (иза Саудијске Арабије, Русије, Канаде и Ирака) које су повећале свој извоз ка земљама Европе од када су увеле ембарго на руски гас и остале производе (Investipedia 2021). Ситуација је повољна и за Кину и Индију које су постале велики увозници руске нафте.

Аргумент који иде у прилог овом закључку јесте интервенционистичка политика САД која је детаљно документована. Према Служби за истраживања Конгреса САД (2023), у периоду између 1789. и 2023. године, САД су биле ангажоване у готово 400 војних интервенција изван земље користећи оружане снаге за заштиту својих интереса и одржавања своје моћи у свету (слика 2). Више од једне трећине ових интервенција догодило се после краја хладног рата. Међутим, њихов број је много већи од наведеног у поменутом документу јер „не обухвата тајне акције или многа дешавања где су снаге САД биле стациониране у иностранству или су учествовале у споразуму о коришћењу база или у рутинском пружању војне помоћи” (Congressional Research Service, 2023: 1).

Слика 2.
Земље у којима су, по признању Владе САД, покренуте војне интервенције, од 1798. до 2022. године

Извор: Служба за истраживања Конгреса САД, US Congressional Research Service (2023). Instances of Use of United States Armed Forces Abroad, 1798-2023.

Геополитичка анализа ове теме такође треба да узме у обзир да се свет тренутно налази усред глобалног прекомпоновања са униполарности под доминацијом САД на мултиполарност са Русијом и Кином као растућим глобалним силама. Студије показују да су многи савремени изазови, попут енергије, воде, отапања Арктика, климатских промена и вакцина за COVID-19, постали геополитички алати кључних глобалних сила у њиховим напорима да се позиционирају најбоље што могу у надолазећем мултиполарном свету (Dokmanović & Cvetičanin, 2023; Dokmanović & Cvetičanin, 2022; Kaplan, 2014; Øyvind & Hønneland, 2014; Pascual, 2015; Wihbey & Verman, 2007). Тренутни рат у Украјини одражава и ову битку. Такође, геополитичка анализа би требало да узме у разматрање да би јачање БРИКС-а, економског савеза Бразила, Русије, Индије, Кине и Јужне Африке, променило класичну геополитичку поделу држава на поморске и копнене силе.

Војно груписање НАТО-а дуж руске границе, наметање његовог присуства у Украјини и потпиривање интензивирања рата кроз испоручивање наоружања доприноси настојањима Русије да ублажи безбедносну претњу и да на њу одгово-

ри. Обим санкција против Русије показује да оне више имају за циљ да изврше дугорочан утицај на њену економију, него да је присиле да брзо повуче своје оружане трупе са украјинске територије. Мето економских санкција су, поред осталог, финансијски, трговински, енергетски, саобраћајни и технолошки сектор, банке, финансијске институције и пословни људи, као и забрана увоза руског челика, гвожђа, цемента и других сировина. Стога, ове мере би имале пресудан утицај не само на руску економију, већ и на економије земаља које остварују виши ниво сарадње са Русијом, а посебно оне на периферији или полупериферији.

С друге стране, ситуација је повољна за мултинационалне корпорације и транснационалне банке које су стекле нова тржишта или су повећале своје присуство пошто се Русија повукла услед наметнутих санкција. Може се очекивати да ће многе од њих профитирати када започну најављени планови за опоравак и реконструкцију Украјине. Светска банка је проценила да је у 2023. години Украјини било потребно око 3 до 4 милијарде америчких долара месечно како би у њој и даље радили основни јавни сервиси, а да ће бити потребно најмање 105 милијарди у наредне три године да се реше ове и друге кључне потребе (World Bank, 2023). Највећа светска инвестициона друштва (при чему сва припадају Западу) објавила су да ће значајно инвестирати у изградњу и реконструкцију уништене Украјине и започеле су пословне преговоре са њеном владом. На пример, у мају 2023. године, председник Украјине Зеленски састао се са руководством највеће компаније на свету за управљање имовином „Блек Рок“ (BlackRock) ради разговора о детаљима успостављања инвестиционог фонда за обнову украјинске економије уз укључивање јавног и приватног капитала. Најављено је да ће се опоравак извести на основу консултација са најбољим глобалним финансијским организацијама, „Блек Рок“, „Џеј Пи Морган“ (JP Morgan), „Мекинзи“ (McKinsey) и другим (President of Ukraine, 2023). Очигледни интереси транснационалних корпорација и финансијских институција да „обнове и инвестирају“ у Украјину илуструју њихове тежње да користе државе и међународне односе првенствено за своју економску добит, а затим за геополитичку и геоекономску добит својих држава (Ђорђевић, 2015).

Закључак

Од фебруара 2022. године, рат у Украјини је у фокусу читавог света који са забринутошћу прати дешавања. Многи аутори деле мишљење да геополитика нуди одговор у погледу узрока кризе истичући да је то битка таласократије и телурократије за доминацију светом путем контролисања Римленда чији је део и Украјина. Међутим, ово објашњење има своје недостатке услед мањкавости класичног геополитичког приступа.

Геополитичка анализа кризе у Украјини указује на то да критичка геополитика, у односу на класичну геополитику, омогућава дубљу анализу геополитичких тенденција, јер уважава чињеницу да државе нису једини геополитички актери.

Територија, простор и географија нису довољни да објективно објасне међународне односе у данашњем глобализованом свету. Мекиндрова геополитика не узима у обзир факторе који се јављају након хладног рата: нови свет који покреће идеологија тржишта, неолиберална економска глобализација и слободна трговина која се проширила целим светом, прекомпонујући глобалну моћ, као и нове међународне финансијске и економске актере (транснационалне корпорације и међународне финансијске институције) чија економска и финансијска моћ значајно превазилазе економске и финансијске моћи држава. Овај процес је допринео смањењу политичког и економског суверенитета држава утичући, такође, на њихову геополитичку моћ.

Интервенционистичка политика САД, као главне покретачке силе атлантицизма, несумњиво има кључну улогу у контролисању ситуације у Украјини и њеном суседству (Mackinder's Rimland). Шира слика указује на присуство других недржавних актера који нису толико видљиви као државе, али имају снажан интерес у јачању војног и финансијског сектора кроз креирање и контролисање оружаних сукоба.

Нема индикација да САД или њихове савезнице искрено желе да допринесу заустављању рата. Напротив, постоје индикације да је то заправо рат западних политичких, економских, војних и финансијских елита против Русије, као и против Украјине; будућа реконструкција уништене земље донеће профит многим финансијским и економским корпорацијама и јачати њихово политичко, војно и економско присуство у том делу света. С друге стране, постоје и индикације да овај рат погодује и Русији, која користи ситуацију да ојача своју војну моћ и глобални утицај. Шира слика овог рата показује намере западне корпоративне и финансијске моћи да осигура доминацију над остатком света.

Позивајући се на геополитику, ауторка се слаже са Моргадовим (Morgado) становиштем да је конкретан проблем „повезати неколико теоретских и методолошких елемената у један нови солидан геополитички модел у границама феноменолошке и благо позитивистичке сфере” (Morgado, 2020: 129). Изазов даљег истраживања глобалних турбуленција и тенденција узрокованих кризом у Украјини лежи у испитивању овог питања из критички строже неокласичне перспективе.

Литература

[1] Chowdhury, S.K. and Hel Kafi, A. (2015). The Heartland theory of Sir Halford John Mackinder: justification of foreign policy of the United States and Russia in Central Asia. *Journal of Liberty and International Affairs*, 1(2), 58.

[2] Delibašić, D., Talijan, M. i Jevtić, D. (2017). Fizionomija savremenih oružanih sukoba kroz prizmu oružanog sukoba u Ukrajini. *Vojno delo*, 1, 9-30. DOI: 10,5937/vojdelo1701009D

- [3] Dokmanović, M., & Cvetičanin, N. (2022). Geopolitics of COVID-19 vaccines - a new cold war of the 'vaccine superpowers'?. *Journal of Regional Security*, 17(2), 209-240. DOI: 10.5937/jrs17-32782
- [4] Dokmanović, M., & Cvetičanin, N. (2023). Serbia in Light of the Global Recomposition. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, DOI: 10.1080/19448953.2023.2167162.
- [5] Đorđević, S. (2015). Uloga transnacionalnih korporacija vodećih država sveta u borbi za energetske resurse. *Vojno delo*, 2, 40-59. DOI: doi:10.5937/vojdelo1502040D
- [6] Fettweis, Ch. J. (2015). On Heartlands and Chessboards: Classical Geopolitics, Then and Now. *Orbis*, 59(2), 233-248.
- [7] Götz, E. (2015). It's geopolitics, stupid: explaining Russia's Ukraine policy. *Global Affairs*, 1(1), 3-10, DOI: 10.1080/23340460.2015.960184.
- [8] Götz, E., & Staun, J. (2022). Why Russia attacked Ukraine: Strategic culture and radicalized narratives. *Contemporary Security Policy* 43 (3), 482-497, DOI: 10.1080/13523260.2022.2082633.
- [9] Güneylüoğlu, M. (2022). Russia's Invasion of Ukraine: The Implications for the American Hegemony. *Cogito* 14 (3), 85–102.
- [10] Investopedia Page (2021). The World's 10 Biggest Oil Exporters. 28 July. Preuzeto 2. avgusta 2023., sa <https://www.investopedia.com/articles/company-insights/082316/worlds-top-10-oil-exporters.asp>
- [11] Jevtić, D., Talijan, M. i Dumić, A. (2018). Geopolitičke promene i prekompozicije u globalnim odnosima. *Vojno delo*, 2, 25-39. DOI: 10.5937/vojdelo1802025J
- [12] Kaplan, R.D. (2014). The geopolitics of energy. *Stratfor Global Intelligence* 2.
- [13] Kuus, M. (2017). Critical Geopolitics. *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.137>
- [14] Mackinder, H.J. (2004). The Geographical Pivot of History (1904). *The Geographical Journal* 170(4), 298–321.
- [15] Mahan, A. (1980). *The Influence of Sea Power Upon History 1660-1873*. Little, Brown and Company.
- [16] Matsaberidze, D. (2015). Russia vs. EU/US through Georgia and Ukraine. *Connections*, 14(2), 77–86.
- [17] Mérand, F. (2020). Coping with Geopolitical Decline: The United States in European Perspective. *Human Dimensions in Foreign Policy, Military Studies, and Security Studies*, McGill-Queen's University Press.
- [18] Moga, T. L., & Alexeev, D. (2013). Post-Soviet States Between Russia and the EU: Reviving Geopolitical Competition? A Dual Perspective. *Connections*, 13(1), 41–52.
- [19] Morgado, N. (2020). Neoclassical geopolitics: Preliminary theoretical principles and methodological guidelines. *Međunarodni problemi*, 72(1), 129-157.
- [20] Müllerson, R. (2014). Ukraine: Victim of Geopolitics. *Chinese Journal of International Law*, 13(1), 133–145, <https://doi.org/10.1093/chinesejil/jmu011>.

[21] Munich Security Conference Page (2007). A speech delivered at the MSC 2007 by the President Vladimir Putin. 2 October. Preuzeto 10. avgusta 2023., sa https://is.muni.cz/th/xlghl/DP_Fillinger_Speeches.pdf

[22] National Security Archive (1990). Memorandum of conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow. 9 February. Preuzeto 8. juna 2023., sa <https://nsarchive.gwu.edu/document/16116-document-05-memorandum-conversation-between>

[23] National Security Archive (2017). NATO Expansion: What Gorbachev Heard. 12 December. Preuzeto 8. juna 2023., sa <https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/russia-programs/2017-12-12/nato-expansion-what-gorbachev-heard-western-leaders-early>

[24] National Security Archive (2018). NATO's Original Purpose: Double Containment of the Soviet Union and "Resurgent" Germany. 11 December. Preuzeto 8. juna 2023., sa <https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/nuclear-vault/2018-12-11/natos-original-purpose-double-containment-soviet-union-resurgent-germany>

[25] National Security Archive (2021). NATO Expansion – The Budapest Blow Up 1994. 24 November. Preuzeto 8. juna 2023., sa <https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/russia-programs/2021-11-24/nato-expansion-budapest-blow-1994>

[26] NATO (2023a). NATO's purpose. Preuzeto 10. avgusta 2023., sa https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_68144.htm?

[27] NATO (2023b). Relations with Ukraine. 28 July. Preuzeto 6. avgusta 2023., sa https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_37750.htm?

[28] NATO (2023c). Vilnius Summit Communiqué Issued by NATO Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Vilnius 11 July 2023. Preuzeto 6. avgusta 2023., sa https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_217320.htm?selectedLocale=en

[29] Øyvind, Ø. & Hønneland, G. (2014). Geopolitics and International Governance in the Arctic. *Arctic Review on Law and Politics*, 5(2), 156–76.

[30] Pascual, C. (2015). The new geopolitics of energy. The Center on Global Energy Policy. Columbia University in the City of New York School of International and Public Affairs (SIPA).

[31] Pejić, I. (2018). Geopolitics of Containment in the Post Cold War World. *Teme*, 4, 1389-1404.

[32] President of Ukraine Page (2023). President holds meeting with world's largest investment company on creation of fund for rebuilding Ukraine. 5 May. Preuzeto 28. jula 2023., sa <https://www.president.gov.ua/en/news/prezident-proviv-zustrich-iz-kerivnictvom-najbilshoyi-u-svit-82725#:~:text=President%20of%20Ukraine%20Volodymyr%20Zelenskyy,of%20public%20and%20private%20capital>

[33] Proroković, D. (2022). Geopolitical Consequences of the Escalation of the Ukrainian Crisis. *Socioloski pregled* 56(3), 752–762. doi:10.5937/socpreg56-40102.

[34] Ruzhin, N. (2022). The War in Ukraine through the Prism of Classical Geopolitics. *Contemporary Macedonian Defense / Sovremena Makedonska Odbrana*, 22(42), 9–27.

[35] Scott, M. & Alcenat, W. (2008). Revisiting the Pivot: The Influence of Heartland Theory in Great Power Politics. *Comparative Strategy*, 22, 109-129.

[36] Sempa, F. (1989). *Geopolitics: From the Cold War to the 21st Century* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203790816>

[37] Spykman, N. J. (1942). *America's Strategy in World Politics*. Harcourt, Brace and Company.

[38] Stępniewski, T. (2022). Russia-Ukraine war: independence, identity, and security, *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*, 20, 7-16, DOI: <https://doi.org/10.36874/RIESW.2022.2.1>.

[39] Studzińska, Z. (2015). How Russia, Step by Step, Wants to Regain an Imperial Role in the Global and European Security System. *Connections*, 14(4), 21–42.

[40] The Russian Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation Page (2023). Press release on the results of the NATO summit in Vilnius, July 11-12, 2023. Preuzeto 6. avgusta 2023., sa https://mid.ru/en/foreign_policy/news/1896645/?TSPD_101_

[41] The Russian Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation Page (2023). Press release on the results of the NATO summit in Vilnius, July 11-12, 2023. Preuzeto 6. avgusta 2023., sa https://mid.ru/en/foreign_policy/news/1896645/?TSPD_101_R0=08765fb817ab20006fff23c28327eb744e4147915c436100709441c131153dc97baba7e2ee62d54b8143000192065f85d508e95368f82744434beb0cb84a481bf7849f5019913655e8d3020832879d326cc91d4aac14fb1cd83e2d430a25c684

[42] The White House (2022a). Remarks by Vice President Harris at the Munich Security Conference. 19 February. Preuzeto 10. avgusta 2023., sa <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/02/19/remarks-by-vice-president-harris-at-the-munich-security-conference/>

[43] The White House (2022b). Remarks by President Biden on Russia's Unprovoked and Unjustified Attack on Ukraine. 24 February. Preuzeto 3. juna 2023., sa <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/02/24/remarks-by-president-biden-on-russias-unprovoked-and-unjustified-attack-on-ukraine/>

[44] The White House (2023a). Immediate Release: Fact Sheet on U.S. Security Assistance to Ukraine. 20 February. Preuzeto 20. jula 2023., sa <https://media.defense.gov/2023/Feb/20/2003164184/-1/-1/0/UKRAINE-FACT-SHEET-PDA-32.PDF>

[45] The White House (2023b). Fact Sheet: One Year of Supporting Ukraine. 21 February. Preuzeto 6. avgusta 2023., sa <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2023/02/21/fact-sheet-one-year-of-supporting-ukraine/>

[46] The World Bank (2023). Ukraine Relief, Recovery, Reconstruction and Reform Trust Fund (URTF). Preuzeto 28. jula 2023., sa <https://www.worldbank.org/en/programs/urtf>

[47] Todorović, M. i Kalinović, M. (2022). Damoklov mač globalne stabilnosti. *Međunarodni problemi* 74(2), 183–207. doi:10.2298/MEDJP2202183T.

[48] Trapara, V. (2022). The Prospects of U.S. - Russian Relations in the Light of War in Ukraine: Containment 2.0. *Međunarodni problemi* 74(4): 505-529 DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP2204505T>

[49] Trebesch, Ch. et al. (2023). The Ukraine Support Tracker: Which countries help Ukraine and how?. Kiel Working Paper. Preuzeto 5. marta 2024., sa <https://www.ifw-kiel.de/publications/the-ukraine-support-tracker-which-countries-help-ukraine-and-how-20852/>

[50] U.S. Department of State Page (2023). Disarming Disinformation: Our Shared Responsibility. n.d. Preuzeto 20. jula 2023., sa <https://www.state.gov/disarming-disinformation/>

[51] US Congressional Research Service Page (2023). Instances of Use of United States Armed Forces Abroad, 1798-2023. 7 June. Preuzeto 20. jula 2023., sa <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R42738>

[52] Wihbey, P.M. & Berman, I. (2007). Water. *The Geopolitics of Water*. New England Journal of Public Policy, 21(2).

Резиме

Циљ овог чланка је да испита применљивост класичне геополитике у интерпретирању ширег контекста рата у Украјини. Преглед литературе у овој области показује да многи аутори објашњавају украјинску кризу аргументима класичне геополитике, засноване на Махановој теорији о конфликту интереса таласократије и телурократије, Спајкмановом концепту *Римленда* и Макиндреровој теорији о *Хеартленду*, односно средишту земље. Према Макиндеру, ко влада источном Европом, влада *Хеартлендом*, ко влада *Хеартлендом*, влада светским острвом (Европом и Азијом), а ко влада светским острвом, влада светом. Према класичној геополитици, тензије између Сједињених Америчких Држава (САД) и Русије, као и ратови у 20. и 21. веку, производ су геополитичких стратегија ових држава, односно настојања САД да преузму контролу над *Хеартлендом* тј. Русијом која се географски позиционира на том простору. У тој борби велику улогу има Украјина због свог геополитичког положаја. Украјинска криза је прерасла у рат за који многи аутори сматрају да је, заправо, рат САД и њених савезника против Русије у којем се Украјина и друге европске државе жртвују као пиони на шаховској табли. У прилог томе говори и огромна војна „помоћ“ коју САД шаљу украјинској влади, као и санкције Руској Федерацији које су највише штете нанеле европским економијама које имају с њом тесну привредну сарадњу, привремено у области енергената.

Ауторка аргументује да класични геополитички приступ има многе мањкавости у објашњавању украјинске кризе, с обзиром на то да територија, простор и географија више нису довољни за разумевање и објашњавање сложених међународних односа у данашњем глобализованом свету. Интервенционистичка политика САД јесте и даље главна покретачка сила атлантицизма и несумњиво има кључну улогу у креирању ситуације у Украјини, околној регији и у Европској унији. САД користе НАТО и ЕУ као продужену руку своје спољне политике ради обезбеђивања економских, политичких и геополитичких интереса, као и у циљу задржавања своје позиције глобалног лидера у контексту јачања других играча на светској сцени, првенствено Русије и Кине, и осталих чланица БРИКС-а.

Шира слика рата у Украјини указује на присуство и снажан утицај недржавних актера, првенствено транснационалних корпорација и банака, иза којих стоје корпоративни и финансијски интереси, кључни за оснаживање војноиндустријског комплекса на којем почивају привреде САД и многих западних земаља. Транснационалне корпорације, западне банке и финансијске институције показују велики интерес да „поново изграде“ и „инвестирају“ у Украјину, што илуструје њихову аспирацију да искоришћавају државе и међународне односе не само зарад сопственог профита, већ и геополитичких и геоекономских интереса њихових матичних држава.

Ауторка закључује да критичка геополитика, у односу на класичну геополитику, омогућује дубљу анализу савремених геополитичких тенденција, јер уважава чињеницу да државе нису једини геополитички актери. Индикације указују да је оружани конфликт у Украјини заправо рат који воде западне политичке, економске, војне и финансијске елите против Русије као део стратегије одржавања глобалне моћи и спречавања успона мултиполарног света. С друге стране, постоје индикације да овај рат погодује и Русији, која користи ситуацију да ојача своју војну моћ и глобални утицај.

Кључне речи: *хладни рат, интервенционистичка политика, критичка геополитика, класична геополитика, Макиндер, НАТО, Русија, Сједињене Америчке Државе, Украјина, униполарност*

© 2024 Аутор. Објавило *Војно дело* (<http://www.vojnodelo.mod.gov.rs>). Ово је чланак отвореног приступа и дистрибуира се у складу са лиценцом Creative Commons (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

